

NATUURRONDERZOEK

Natuurberichten uit de Amsterdamse Waterleidingduinen

Afbeelding 1. Roodpootvalk, tweedejaars mannetje, Amsterdamse Waterleidingduinen, juni 2013 (foto: Lars Buckx)

ROODPOOTVALK IN DE AWD

Vincent van der Spek

INHOUD:

1. Roodpootvalk in de AWD
2. Van de redactie
2. Nieuwe planten op de Schapenwei
2. Doe mee aan NL in beeld
3. Influx oranje luzernevlinders
- 4-5. Flora en vegetatie van Noordvoort
5. Insectendoder velt sprinkhanen
6. In vogelvlucht
7. Gold diggers: wat vindt Europa?
8. Duinraadsel
9. Archeologisch onderzoek
- Noordoosterkanaal
9. Keizersmantel: een verzoek
9. Colofon

Op 31 mei zagen Pel van Hattum, Sarah Humphrey en Jan Tromp tijdens een nachtegalenexcursie een roodpootvalk op het Groot Zwartevelde (afbeelding 1). Het kleed van de vogel verraadde dat het een mannetje was dat in 2011 uit het ei was gekropen. Tot 5 juni werd de vogel door enkele tientallen belangstellende vogelaars bekeken.

AVONDDIEREN

De vogel joeg regelmatig op libellen, een favoriete prooi van deze soort. Libellen zijn in de vroege ochtend doorgaans niet actief. Roodpootvalken jagen daarom vaak overdag en 's avonds. Vermoedelijk heeft de soort daar de Latijnse naam aan te danken: *Falco vespertinus*, wat zoiets als avondvalk betekent.

GAST UIT HET OOSTEN

Roodpootvalken broeden in steppegebieden in het oosten van Europa en het westen van Azië. Ze overwinteren in Afrika. In Europa huizen 26.000-39.000 paren. Wereldwijd lopen de schattingen uiteen van 300.000 tot 800.000 individuen. Vanwege habitatverlies in de broedgebieden gaat de soort in aantal achteruit, op sommige plekken zelfs flink.

De soort staat daarom op de nominatie om in de toekomst aangemerkt te worden als wereldwijd bedreigd.

ZELDZAAM

In Nederland is het een zeldzame doortrekker, die met name in het voorjaar gezien wordt. Het was vier jaar geleden dat er eentje in de AWD opdook. In sommige voorjaren met veel warm weer en oostenwind zijn de aantallen hoger. Dat gebeurde voor het laatst in 2008, maar vooral in het voorjaar van 1992 was dat op grote schaal het geval. Destijds werden in de AWD zelfs groepjes vogels waargenomen.

Vincent is adviseur natuurbeheer en recreatie bij Waternet.

VAN DE REDACTIE

IN THE SUMMERTIME...

Hoort u het deuntje ook? Of the weather inderdaad *hot* is, daar durft in 2013 niemand een voorspelling op los te laten. Want wat een koud en winderig voorjaar was het!

De bloei kwam laat op gang, diverse vlindersoorten vlogen twee weken later dan gemiddeld en in de reguliere piekperiode werden maar weinig zandhagedissen gezien. En het ene na het andere jonge dier met een webcam van Beleef de Lente op de snuffel legde het loodje.

Maar er gebeurde ook genoeg moois. Vandaag (camera in de tas) hoop ik dat het paartje wespenevenden dat zo nu en dan dicht langs mijn kantoorraam vliegt, weer opduikt. Maar ook buiten het kantoorterrein viel er genoeg te beleven.

Zo is er in dit nummer aandacht voor de roodpootvalk en de oranje luzernevlinder, zeldzame trekkers die dit voorjaar werden waargenomen in de AWD. Dat zijn toevalstreffers, maar het verschijnen van nieuwe plantensoorten op de Schapenwei is te danken aan gericht beheer.

Ook komen we zoals beloofd terug op enkele eerder behandelde onderwerpen. We nemen de flora in de zeereep bij Noordvoort onder de loep, we doen verslag van archeologisch onderzoek bij het Noordoostkanaal en geven antwoord op de vraag of Europa vindt dat we op de goede weg zijn.

Natuurlijk is er weer een In Vogelvlucht. Harm Botman is ons ontvallen, maar we zijn trots dat we nog een voorraad van zijn luchtfoto's hebben. En vergeet vooral uw hoofd niet te breken over het duinraadsel. Wij vinden dat zelf een leuke aanvulling op Natuuronderzoek! En dan is er nog iets over beschimmelde robots...

Vincent van der Spek
27 juni 2013

NIEUWE SOORTEN OP DE SCHAPENWEI

Mark van Til

Afbeelding 1. Echte koekoeksbloem op de Schapenwei, juni 2013 (foto: Bas Brouwer)

Onlangs werden door beheerteamedewerker Bas Brouwer van Waternet bijzondere plantensoorten op de Schapenwei aangetroffen, die kenmerkend zijn voor binnenduingraslanden: echte koekoeksbloem (afbeelding 1), grote ratelaar en rietorchis (afbeelding 2).

VEEL MOEITE

De Schapenwei is in 1994 heringericht, waarbij op de slootoevers een gradiënt is aangelegd waardoor meer kalkrijk kwelwater vanuit de AWD de wei kan bereiken. Sindsdien wordt een intensief maaibeheer gevoerd met als doel de wei te verschrallen en zo om te vormen tot een bloemrijk binnenduingrasland. De afgelopen

Afbeelding 2. Rietorchis op de Schapenwei, juni 2013 (foto: Bas Brouwer)

jaren is door Peter Mohlmann veel moeite gedaan om het grondwaterpeil te optimaliseren en we zijn daarom blij dat de nieuwkomers aangeven dat we op de goede weg zijn!

HOOP

De komende jaren willen we daar verder mee gaan in het kader van het Life+ project (zie ook pagina 7). We hopen dan ook dat de Schapenwei zich in de toekomst verder kan ontwikkelen tot een prachtig bloemrijk grasland.

Mark is senior adviseur ecologie bij Waternet

FOTOGRAFEER DE AWD!

Het project NL in Beeld is bedoeld om het huidige Nederlandse landschap op een systematische manier fotografisch vast te leggen. Daarmee wordt duidelijk hoe Nederland er nu uitziet. Als een dergelijk project over tien of twintig jaar wordt herhaald dan is het mogelijk om te analyseren hoe het landschap in die periode is veranderd.

De AWD mag in het project natuurlijk niet ontbreken en wij roepen jullie dan ook op om een bijdrage aan het project te leveren. Ben je al aan de slag? Laat het ons dan weten via vincent.van.der.spek@waternet.nl

Meer informatie (o.a. een korte handleiding) is te vinden op www.NLinbeeld.org

INFLUX ORANJE LUZERNEVLINDERS

Vincent van der Spek

Luc Geelen en ik brachten op 18 juni een bezoek aan het Boogkanaal, het enige stukje Amsterdamse Waterleidingduinen ten noorden van de Zandvoortselaan. Tot onze verrassing verscheen plotseling een oranje luzernevlinder op het toneel (Afbeelding 1).

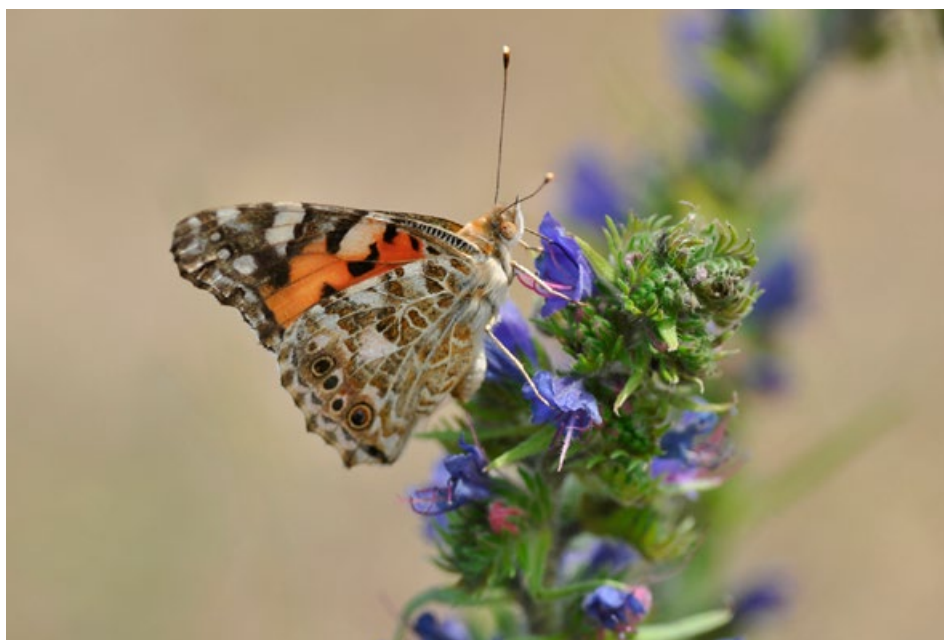
Het dier werd al snel verjaagd door een distelvlinder (Afbeelding 2) die op hetzelfde slangenkruid foerageerde. Het bleef echter niet bij dit ene geval. Menno van den Bos zag op 19 juni tijdens een vegetatieopname een exemplaar op het Boeveld, terwijl Mariek Eggenkamp er op dezelfde dag eentje zag tijdens een vlinderinventarisatie bij het Barnaartkanaal. Op 20 juni werd er iets zuidelijker ook één gemeld in het infiltratiegebied (bron: waarneming.nl)

JAREN GELEDEN

De laatst bekende waarneming in de AWD was op 19 september 2009 nabij het Groot Zwarteveld, van Jo Abma. Voor meer waarnemingen moeten we helemaal terug naar 2005. Destijds werd op 29 mei een exemplaar gefotografeerd bij Pannenland (bron: waarneming.nl) en op 28 juli werd er door Joop Mourik eentje waargenomen tijdens een vlinderinventarisatie op Zeeveld-Noord.

Afbeelding 1. Oranje luzernevlinder op slangenkruid, Boogkanaal, Amsterdamse Waterleidingduinen, Zandvoort, 18 juni 2013 (foto: Vincent van der Spek)

Afbeelding 2. Distelvlinder, Boogkanaal, Amsterdamse Waterleidingduinen, Zandvoort, 18 juni 2013 (foto: Vincent van der Spek)

HETE LUCHT

Oranje luzernevlinders trekken in het voorjaar vanuit Noord-Afrika en Spanje richting het noorden. In Nederland is het een vrij schaarse soort die tijdens de trek op allerlei plaatsen kan worden aangetroffen. De eerste exemplaren arriveren in mei en juni. De eerste Nederlandse melding in 2013 op waarneming.nl dateert van 17 juni. De tweede generatie vliegt tussen augustus en oktober. In sommige jaren treden er pieken op. Er was medio juni sprake van hete lucht die werd aangevoerd vanuit Spanje, dus wellicht zijn de dieren met deze stroom meeg gekomen. Landelijk waren er tot eind juni al behoorlijk wat waarnemingen, dus het lijkt een goed jaar voor de soort te worden.

Met dank aan Joop Mourik en Mariek Eggenkamp (KNNV-Dagvlinderwerkgroep Kennemerland-Zuid) en Menno van den Bos.

Vincent is adviseur natuurbeheer en recreatie bij Waternet.

PLANTEN EN VEGETATIE VAN NOORDVOORT

Ben Kruijsen

In het kader van het project Noordvoort karteerde Cor ten Haaf van Buro Ten Haaf in 2011 een aantal specifieke plantensoorten. Ikzelf karteerde de vegetaties in een deel van de zeereep. In de vorige nieuwsbrief kwam dit al kort ter sprake in het artikel over Noordvoort (Veer, 2013). Voor de doelstellingen van dit project verwijs ik naar dat artikel. Doel van ons onderzoek was het vastleggen van de uitgangssituatie vóórdat de bulldozers plaatselijk de vegetaties zouden opruimen, waardoor verstuingen weer op gang worden gebracht. In 1995 is ook een kartering van flora en vegetatie uitgevoerd. Wij hadden de indruk dat er sinds 1995 veranderingen in de zeereep hebben plaatsgevonden. Ik ga hier in op enkele opvallende ontwikkelingen. Dit onderzoek heeft geresulteerd in een onderzoeksrapport (Kruijsen et al., 2013).

Afbeelding 1. Achteruitgang van open helmvegetaties.

Afbeelding 2. Open helmruigte met dauwbraam.

ONTWIKKELINGEN

Terwijl aan de loefzijde van de zeereep landschap en vegetatie zeer dynamisch zijn – getuige het komen en gaan van de biestarswegrasduintjes op het strand – zien we in de zone met helmvegetaties en oostelijker op het plateau van de zeereep juist een heel ander proces optreden. Ik behandel hier twee duidelijke voorbeelden: de ontwikkeling van de helmvegetaties en de duindoornstruwelen.

ZANDSUPPLETIES?

Helmvegetaties treffen we in twee zones aan. In de eerste plaats is dat aan de loefzijde van de zeereep op de steile westwaarts gerichte helling. In 1995 komt dit type langs de gehele zeereep voor. In 2011 is deze open helmvegetatie veranderd in een dichte helmruigte met bedekkingen van meer dan 80% van helm (Afbeelding 1). De achteruitgang van open helmvegetaties duidt op vermindering van dynamiek en komt tot uitdrukking in een sterke afname van verstuingen. Onderaan de steile westhelling ligt nu een strook met biestarswegras, op afbeelding 1 als smalle groene zone zichtbaar. Mogelijk is dit een effect van alle zandsuppleties voor de Hollandse kust. In 1995 ontbrak deze zone met biestarswegras.

MOEILIK TE PLAATSEN

Op het plateau kwam in 1995 helmruigte met dauwbraam algemeen voor. Zie afbeelding 2. In dit type bedekt de kruidlaag (waaronder helm) zo'n 60% (van Til en Mourik, 1999). In 2011 is een veel opener vegetatiebeeld zichtbaar met heel weinig helm en vooral dauwbraam en met soorten van stikstofrijke bodem, zoals hondsdrif en het duinsnavelmos. Ook zien we hier geregeld kruiskruiden, waaronder de nieuwkomer bezemkruiskruid. De aanwezigheid van gedraaid knikmos en gewoon dikkopmos wijst op vastlegging van het duinzand via humusvorming. Op afbeelding 3 is de vegetatieverandering in beeld gebracht en valt het forse oppervlak van dit nieuwe type in de zeereep op. In Europese habitattermen is deze vegetatie moeilijk te plaatsen. Het is een intermediair type tussen de witte duinen (type 2120) en kalkrijk grijs duin (type 2130A). Opvallend is dat er veel konijnen actief zijn bovenop het plateau, maar dat nauwelijks sprake is van verstuingensdynamiek.

Lees verder pagina 5

PLANTEN EN VEGETATIE VAN NOORDVOORT

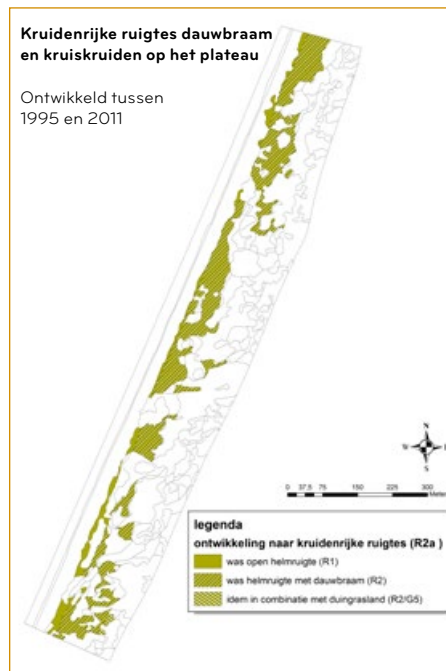
Vervolg pag. 4

STIKSTOFRIJK

Op het plateau treffen we ook duindoornstruwelen aan. Het is in de kalkrijke duinen een vegetatie die, daar waar het zand niet meer stuift, in de tijd volgt op het helmlandschap (Doing, 1988). In 1995 kwamen open duindoornstruwelen en duindoorn-vlierstruwelen beperkt op het plateau voor. Deze zijn in 2011 veranderd in lage, dichte duindoornstruwelen met hoge bedekkingen van stikstofsoorten in de ondergroei. Ook helmvegetaties op het van oudsher dynamische westelijke deel van het plateau zijn op forse schaal in deze stikstofrijke duindoornstruwelen veranderd. Sommige duindoornstruwelen dringen zelfs vanaf het plateau de steile zeewaarts gerichte helling binnen. In de ondergroei domineren nu kruiden als grote brandnetel, hondsdrif, gewone vogelmuur en bitterzoet in veel hogere bedekkingen dan in 1995, zo blijkt uit een vergelijking van vegetatie-steekproeven uit beide meetperiodes. Op afbeelding 4 wordt dit in beeld gebracht.

OP NAAR DYNAMIEK!

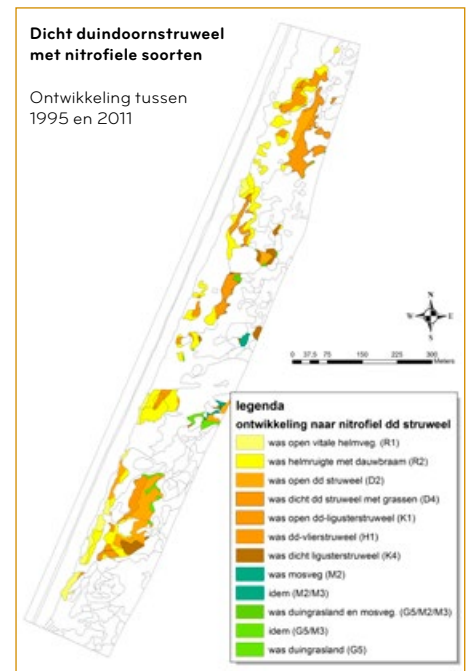
Uit voorgaande voorbeelden kan worden afgeleid dat de zeereep haar dynamische karakter vrijwel volledig is kwijtgeraakt. Vastlegging van de stuifplekken door de mens in het verleden en stikstofverrijking hebben hierin een belangrijke rol gespeeld. Stikstofdepositie uit de lucht is het afgelopen decennium sterk afgenomen. Recent onderzoek wijst op het niet meer overschrijden van een kritische grens voor helmvegetaties. Dat neemt niet weg dat in de afgelopen periode wel langdurig sprake is geweest van een forse overschrijding en dat het aanmerkelijk is dat de stikstofdepositie, naast de langdurige stabilisatie door vastlegging,

Afbeelding 3. Ontwikkelingen in helmvegetaties op het plateau

de vegetatiesuccessie heeft versneld. Er is ook een hypothese dat stikstofverrijking mede afkomstig is uit de zee en dat deze via salt-spray (de wind die zout vanuit zee de kust opblaast) de buitenste kust bereikt. Nader onderzoek zal hier meer duidelijkheid over moeten geven. De recente afname van de stikstofdepositie én de ingrepen binnen project Noordvoort, waar lokaal verstuiving wordt gestimuleerd, zullen een stap in de goede richting zijn. Hierdoor zal de zeereep weer op weg kunnen gaan naar haar vertrouwde dynamische karakter. De onderzoekers, waaronder ook geomorfoloog Bas Arens, houden de komende jaren de vinger aan de onderzoekspols!

Ben Kruijsen runt Ecologisch Adviesbureau B. Kruijsen en is vrijwillig onderzoeker van nachtvinders in de AWD

Afbeelding 4. Ontwikkeling naar nitrofiel dicht duindoornstruweel op het plateau van de zeereep

Literatuur

- Doing, H., 1988. Landschapsoecologie van de Nederlandse kust. Uitgave Stichting Duinbehoud, Leiden.
- Kruijsen, B.W.J.M., C. ten Haaf en M. van Til, 2013. Ontwikkeling flora en vegetatie 1995-2011 in project Noordvoort. Rapport Witteveen+ Bos, Deventer.
- Til, M. van en J. Mourik, 1999. Hiërogliefen van het zand. Vegetatie en landschap van de Amsterdamse Waterleidingduinen. Uitgave van de toenmalige Gemeentewaterleidingen Amsterdam, thans Waternet.
- Veer, M., 2013. Dynamiek in de zeereep, in Natuuronderzoek april 2013. Natuurberichten uit de Amsterdamse Waterleiding Duinen. Uitgave Waternet.

INSECTENDODER VELT SPRINKHANEN

Siem Langeveld

In onze duinen leven schimmels die parasiteren op insecten. Deze schimmels zijn vaak heel kieskeurig en leven alleen op hun voorkeurgastheer. Zo hebben oorwormen, vliegen, mieren en sprinkhanen elk hun eigen schimmel.

ONDER INVLOED

Het zijn parasitaire schimmels van het genus *Entomophthora*. Wereldwijd bestaan er rond de 150 soorten. Deze schimmels beïnvloeden het gedrag van hun slachtoffer voordat het beestje er aan dood gaat. De schimmelsporten ontwikkelen zich op en in het lichaam. Daar breidt de schimmel zich uit en bereikt tenslotte de hersenen van het insect. De hersenen worden door de schimmel zodanig geprogrammeerd dat het beest zich als een soort robot gaat gedragen en zich verplaatst naar een gunstige plaats om de verder ontwikkelende schimmel te verspreiden.

BESCHIMMELDE ROBOT

Sprinkhanen kunnen slachtoffer worden van *Entomophthora grylli*. Besmette sprinkhanen klimmen vervolgens tegen hun gewoonte in zo hoog mogelijk in een grasspriet en klemmen zich op een heel specifieke manier in het topje vast (Afbeelding 1). Van nature zou een sprinkhaan dat nooit doen. Deze beschimmelde robot neemt nu een houding aan waardoor de schimmelsporten zich het best kunnen verspreiden. In dit stadium overlijdt de sprinkhaan en begint de schimmel met verspreiding van de sporenmassa.

SPRINKHAANDODER

De mooie naam *Entomophthora* betekent in goed Nederlands insectendoder. In dit geval met de toevoeging *grylli*, wat sprinkhaan betekent, dus *Entomophthora grylli* is de sprinkhaandoder. Mocht u tijdens uw wandelingen een sprinkhaan zo krampachtig vastgeklampt aan een grasspriet zien, weet u dat dit het werk is van een ingenieuze schimmel.

Siem Langeveld is vrijwillig insectenonderzoeker in de AWD.

Afbeelding 1. Een door de zogenaamde sprinkhaandoder getroffen sprinkhaan (foto: Siem Langeveld)

FOTORUBRIEK

IN VOGELVLUCHT

(foto: Harm Botman)

Een overweldigend duingebied zo vlak bij een badplaats is in mijn geboorteland België, op twee uitzonderingen bij de Franse en Nederlandse grens na, niet meer te vinden. Bij Zandvoort (aan de horizon op deze foto), bij Scheveningen of Egmond kun je vanuit het hotel wél direct de duinen in, een schitterend mozaïek van laag en hoog struweel, van grasland en verstuivingen. Toch trekt op deze foto een kaarsrecht industrieel erfgoed een streep door de natuurlijke rekening: het Westerkanaal, gegraven in 1888. Het Paradijsveld ten oosten daarvan is veel waterrijker dan het gebied tussen kanaal en strand. Het duin is daar ruim vijftig jaar geleden totaal op de schop gegaan om de infiltratiegeulen en draineerleidingen aan te leggen. Alleen de

Prinsenbergh, met zijn stuifkuilen rechts onder in beeld, was te hoog om te vergraven. Vanaf deze plek heeft Prins Bernard ooit een jachttableau bijeen geschoten. Hoeveel zand er is verzet en hoe kunstmatig ingeplant dit waterwingebied is geweest, illustreren de foto's van Jaap Duyve in Lezen in het duin. Een halve eeuw later is alles weer dichtgegroeid. Eenden kwamen en gingen. Eerst vonden ze een overvloed aan water en slielagen rijk gevuld met muggenlarven voor de pullen; nu is het water voedselarm en zijn hun plassen dichtgegroeid met riet. Plevieren en wulpen zijn opgevolgd door nachtegallen en braamsluipers. De ontwikkeling van het duin is niet te stuiten, wat de mens ook verzint. Alleen tegen het bouwen van huizen is geen enkel landschap bestand.

In heel België resteert slechts een oppervlakte duingebied dat qua omvang niet veel scheelt met dat van de AWD! Dat Nederlanders hun drinkwater uit de duinen gingen halen, betekende aanvankelijk een aantasting, maar uiteindelijk zorgde het voor het behoud en bescherming van de duinen.

Gert Baeyens werkte jarenlang bij team ecologie van Waternet en is auteur van o.a. *Lezen in het duin* en het ABC van de AWD.

GOLD DIGGERS

Luc Geelen

Op 19 en 20 april was een Europees gezelschap van duinkenners op bezoek in de AWD om naar ons Life+ project te kijken. Er waren experts van natuurbeheerders en universiteiten uit Engeland, Wales, Duitsland, Frankrijk en België en ook UvA en onze duincollega's van Natuurmonumenten, Dunea, PWN en Staatsbosbeheer waren van de partij.

Tot 2016 krijgt de natuur in de AWD een extra impuls, dankzij een stevige subsidie van Europa en provincie NH. Het doel is om in Europees verband bijzondere natuurwaarden te behouden. En hiervoor moet Waternet stevig aan de bak: maaien, plaggen, de Amerikaanse vogelkers een kopje kleiner maken, poelen opschoonen en een naaldbos omvormen. Dat alles om ervoor te zorgen dat bijzondere duineigen planten en dieren weer terug kunnen komen.

YES WE CAN!

Met de deskundigen werd onder leiding van Albert Salman van de EUCC gediscussieerd over het nut en noodzaak van de voorgestelde maatregelen. Stikstofrijke neerslag, gebrek aan verstuiwingsdynamiek en de explosie van invasieve exoten werden over het algemeen gezien als grootste knelpunten voor het behoud van de soortenrijkdom in de Europese duinen. Er was een breed draagvlak onder de experts voor de bedachte maatregelen. We kregen advies om in de overgang van de kalkrijke naar de oppervlakkig ontkalkte duinen naast begrazing ook meer te doen met (kleinschalige) verstuingen. Dit kan helpen om de verruiging en opslag van Amerikaanse vogelkers terug te dringen. Op de vraag of de strijd tegen deze exoot te winnen is, was het antwoord: **Yes we can!**

Afbeelding 1. Binnen- en buitenlandse experts discussiëren over voorgenomen maatregelen.

NAALDBOS WEL OF NIET KAPPEN?

Eén van de maatregelen waar over werd gediscussieerd, is het kappen van het naaldbos op het Haasveld (Afbeelding 2). Dit is best een pittige maatregel, waarbij een afweging wordt gemaakt tussen de huidige natuurwaarden en welke daarvoor in de plaats komen. Diverse soorten zijn goeddeels afhankelijk van naaldbos en daarmee draagt het bij aan de totale biodiversiteit. Denk aan vogels als goudhaantje en broedende haviken en buizerds, zoogdieren als eekhoorn en boomarter, maar ook aan schimmels, korstmossen en insecten. We begrijpen dat bijvoorbeeld vogelaars de kap niet zomaar toejuichen. Het staat dan ook

buiten kijf dat naaldbos op veel plekken in het duin behouden moet blijven. Het Haasveld leent zich echter voor andere, zeer bijzondere waarden: de wereldwijd zeldzame duingraslanden en vochtige duinvalleien. De invloed die het bos heeft op de grondwaterstand, de zuurtegraad van de bodem en de winddynamiek van een bredere omgeving zijn voor de experts argumenten om te kiezen voor duinontwikkeling. Duinen en de bijbehorende soorten zijn in Europa zeer bedreigd en daar hebben we in Nederland een grote verantwoordelijkheid voor. Zoals een Engelse deelnemer het verwoordde: "You should dig for the gold where the gold is!" Ofwel: kustduinhabitats kun je alleen op een heel beperkt gebiedje langs de kust ontwikkelen. Dat weegt in dit geval zwaarder dan naaldbos, dat op veel meer plekken voorkomt, zowel binnen het duin als daarbuiten.

WERK IN VOORBEREIDING

Waternetters Mark van Til, Willem Stuulen en ikzelf bereiden volop de werkzaamheden voor dit najaar voor: poelen opknappen op Groot Zwarteveld en Eiland van Rolvers en plaggen, maaien en stuifkuilen aanleggen in de Haasvellderduinen, het Boeveld en de Vellen. Je kunt meer over Life+ lezen op www.waternet.nl/life Hier verschijnt binnenkort een verslag van de expert-bijeenkomst. In het najaar komt er informatie op over de nieuwe werkzaamheden.

Luc is beleidsadviseur ecologie bij Waternet

Afbeelding 2. Ook de voorgenomen kap van naaldbos op het Haasveld kwam ter sprake.

DUINRAADSEL: GATENKRANSEN IN ESDOORN

Jan-Willem van Velzen

Afbeelding 1-2: mysterieuze gaten in Gewone esdoorn (foto: Siem Langeveld)

Op 2 april kwamen Siem Langeveld en Dirk Turkenburg in het Kombos een aantal gewone esdoorns met beschadigingen tegen. De bomen hadden een rijtje gaatjes in de bast. Omdat in het vroege voorjaar een behoorlijke druk op de sappen onder de schors staat, stroomt het sap uit de gaatjes. Ook vonden ze bomen met littekens die verraadden dat het in jaren hiervoor ook gebeurd is.

TOT ZOVER DE BESCHRIJVING VAN WAT OP DE FOTO'S STAAT. MAAR WAAR KIJKEN WE EIGENLIJK NAAR?

- A Dit betreft een zeer zeldzame dwangneurose waarbij patiënten het niet kunnen laten om met een priem een boom obsessief te bewerken. Aan de hand van het patroon van de gaatjes valt het stadium van het ziektebeeld af te leiden.
- B Dit is een typisch geval van kevervraat door de Reuzensnuitkever (*Curculionis gigas*). Deze boort met zijn snuit op regelmatige afstand van elkaar gaatjes in boomstammen en zet daar vervolgens de eitjes in af. Zodra deze zich ontwikkelen treedt een zwelling op waardoor de gaatjes worden gedicht.
- C Dit is het werk van de grote bonte specht. Dit hakwerk is niet gericht op het zoeken van insecten, maar op het drinken van het sap van de boom. Dit gebeurt alleen in de periode van maart tot mei omdat de boom dan een rijke sapstroom heeft.
- D Het gaat hier natuurlijk om de schimmel *Nectria coccinea* die de beukenbastziekte veroorzaakt, die ook op andere loofbomen voorkomt. De bastvaten zitten vol zwamdraden. Net als bij heksenkringen op de grond, ontstaan er op regelmatige afstanden kleine verdikkingen waaruit nieuwe paddenstoelen groeien. Zodra de zwam zich ontwikkelt breekt de schors open.
- E Dit is een nieuwe vorm van exotenbeheer. In plaats van esdoorns te kappen, ringelt men ze met een speciale gaatjestang. Deze kan net als een waterpomptang aangepast worden aan de dikte van de stam. Het voordeel van deze methode is dat de boom langzaam sterft en dus van grote waarde is voor de natuur.
- F Door vogelonderzoekers die nesten controleren en kuikens wegen wordt gebruik gemaakt van speciale klimijzers om in de boom te komen. Dat is ook de reden dat het geen complete ringen zijn, maar halve, afwisselend links en rechts.

HET ANTWOORD

Meerdere spechtensorten vertonen het gedrag waarbij ze ondiepe gaatjes hakken bomen om daar sappen uit te drinken. Van Europese soorten is het vooral bekend van middelste bonte specht en drieteenspecht. Maar de grote bonte specht blijkt dit ook te doen (Couzens, 2004). Het gedrag werd voor het eerst beschreven in 1890 door Ritzema Bos.

In de Diersporengids (van Diepenbeek, 1999) staat dat hij de bomen alleen 'ringelt' in de periode van maart tot mei, waarschijnlijk omdat dan de sapstromen het sterkst zijn. De boomklever vertoont soortgelijk gedrag, zij het dat de gaatjes kleiner en anders van vorm zijn en de onderlinge afstand tussen de gaatjes verschilt.

Dat de gaatjes doorgaans slechts maximaal een halve stamomtrek omvatten, komt omdat de specht min of meer zittend vanaf één plek zoveel mogelijk probeert te drinken. Zou hij erboven of eronder gaan hakken, dan zit hij in hetzelfde sapstroomkanaal die dan dus niets meer oplevert. Maar hoger of lager op de stam is een nieuwe poging het proberen waard. Op de website van Vogelbescherming staat een filmpje van het ritueel. Kortom, C is het correcte antwoord.

Heb je ook een merkwaardige natuurwaarneming in de AWD gedaan? Maak vooral een foto, laat het de redactie van Natuuronderzoek AWD weten via vincent.van.der.spek@waternet.nl en vertel het niet aan teveel mensen door.

Bronnen

http://www.vogelbescherming.nl/vogels_kijken/vogelgids/zoekresultaat/detailpagina/q/vogel/72/tab/multimedia/type/2

• van Diepenbeek, A. (1999), Diersporengids, Veldgids nr. 12, KNNV Utrecht

• Mullarney, K., Svensson, L., D. Zetterström & P.J. Grant (2002) ANWB Vogelgids van Europa, Tirion Baarn / ANWB Den Haag

• Couzens, D. (2004), Vogels in de vlucht, Herkenning van vogels door hun gedrag, Fontaine Abcoude

Jan-Willem van Velzen is bioloog en vrijwillig natuuronderzoeker in de AWD.

GEEN ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN NOORDOOSTERKANAAL

Luc Geelen

Op basis van inventariserend booronderzoek bij de oever van het Noordoosterkanaal bestond het idee dat er mogelijk een akker uit de periode bronstijd tot en met vroege middeleeuwen aanwezig was (zie ook Natuuronderzoek nr. 2 uit 2012).

Tijdens proefsleuvenonderzoek op 28 februari 2013 (zie afbeelding 1 en 2) werden echter geen archeologische sporen aangetroffen. Ter hoogte van de zuidelijke werkput bleek de ondergrond van het schouwpad te bestaan uit opgebrachte grond. Op ca. 70 cm onder het maaiveld waren grote brokken veen aanwezig, die bij het booronderzoek tot de veronderstelling leidden dat er een intacte veenlaag aanwezig was.

In de noordelijke werkput waar in het booronderzoek een mogelijk akkerniveau was aangetroffen, werden wel humeuze brokken aangetroffen, maar geen akker. De humeuze brokken vertoonden geen onderlinge structuur, waardoor ze als natuurlijk worden beschouwd. We houden bij het echte graafwerk dit najaar natuurlijk een vinger aan de pols, maar helaas moeten we de verwachtingen op archeologische vondsten dus temperen. Maar hier geldt misschien voor de werkzaamheden ook wel: geen nieuws is goed nieuws.

Luc is beleidsadviseur ecologie bij Waternet

Afbeelding 1. Proefsleuvenonderzoek aan het Noordoosterkanaal.

Afbeelding 2.
Op zoek naar archeologische
vondsten – tevergeefs!

KEIZERSMANTEL: OPROEP!

In 2012 besteedden we aandacht aan de waarnemingen van keizersmantels in de AWD. Dit jaar onderzoekt Simon Olk, stagiair van de Vlinderstichting, of er voortplanting heeft plaatsgevonden. Wat hij vast ontdekte waren foto's op waarneming.nl van twee verschillende plekken rondom het Vinkenveld waarop te zien is dat vrouwtjes eitjes afzetten.

Mochten er dit jaar wederom keizersmantels opduiken, dan zijn wij zeer geïnteresseerd in waarnemingen van ei-afzettingen, graag met zoveel mogelijk details: het liefst weten wij exact op welke boom dat is gebeurd.

Laat het ons weten via vincent.van.der.spek@waternet.nl!

COLOFON

Redactie:

Luc Geelen	redacteur
Martin Jonker	redacteur
Vincent van der Spek	eindredacteur
Paul van der Stap	redacteur
Mark van Til	redacteur

Reacties op artikelen of (ideeën voor) kopij zijn altijd welkom op natuuronderzoek@waternet.nl

Hebt u nieuws of kopij? Dat ontvangen wij voor de volgende nieuwsbrief graag vóór 1 juni 2013.

Overname en bewerking van artikelen, gegevens en illustraties uit deze uitgave is alléén toegestaan met bronvermelding en uitsluitend na verkregen toestemming van de redactie en - indien ondertekend - van de auteur(s).